इति वाच्यं सर्वकालनित्यत्वं वायुसत्त्वनित्यत्वात् अतः त्वदुक्तः प्रतिषेधो न सम्भवति मतान्तरे तु अनित्ये-ऽनित्यत्वोपपत्ते हेतोस्त्वपायः प्रतिषेधः कृतः स च सम्भवतीत्यर्थः" इति ।

"प्रयत्नकार्यानेकत्वात् कार्यसमः२४" सू० ।

"कार्यसमं सम्भवति । प्रयत्नकार्यस्य प्रयत्नसम्पादनीयस्यानेकत्वात् अनेकविषयत्वात् । अयमर्थः शब्दो-ऽनित्यः प्रयत्नानन्तरीयकत्वादित्युक्ते प्रयत्नानन्तरीय-कत्वं प्रयत्नकार्ये घटादौ प्रयत्नानन्तरोपलभ्यमाने कीलकादावपि दृष्टत्वात् द्वितीयं न तत्सामान्यलक्षणं आद्ये तु असिद्धं तथा च सामान्यतः उक्ते हेतोरनभिप्रेतविशिष्टनिराकरणेन प्रत्यवस्थानं कार्यसमा२४असिद्धदेश-नाभासा चेयम् । अथ वा प्रयत्नकार्याणां प्रयत्नकर्तव्यानां कर्तव्यप्रयत्नानामिति यावत् तादृशानां अनेकविधत्वात्-युक्तान्यस्य वज्राघातकसुत्तरं कार्यसमा तथा चास्या आकृतिगणत्वात् सूत्रानुपदर्शितानामपि परिग्रहः यथा त्वत्पक्षे किञ्चिद् वर्षं भविष्यतीति शङ्काऽपि शङ्का समा कार्यकारणभावस्योपकारनियतत्वे ऽनवस्थेत्यनुपकारसमा इत्यादिः" इति ।

"कार्यान्यत्वे प्रयत्नाहेतुत्वमनुपलब्धिकारणोपपत्तेः" सू० ।

"अत्रोत्तरम् । यद्यस्य कार्यान्यत्वेऽकार्यत्वे प्रय-त्नस्य वक्तृप्रयत्नस्य अहेतुत्वम् अकारणत्वम् इदन्तु तदा स्यात् यद्यनुपलब्धिकारणत्वादिकमुपपद्यते न च तच्छब्देऽस्तीत्यर्थः । आकृतिगणपक्षे तु कार्यार्थां जातीनामन्यत्वे नानाविधत्वे इदमुत्तरं प्रयत्नस्य तदीय-दृष्टप्रयत्नस्य अहेतुत्व असाधकत्वाभावः उपलब्धेः कारणस्य प्रमाणस्य निर्दोषवाक्यस्य वा उपपत्तिः निर्दोषवाक्याधीनोपदेशनं तदभावात् तद्वाक्यस्य स्वया-घातकत्वादित्यर्थः" इति ।

१४स्वभावे जातिवैरम् जातिसुन्दरम् । जातिश्च प्रकार-विशेषतया वा शब्दशक्तिज्ञानविषयः । तत्र प्राभाकरमते आकृतिव्यक्त्योरेव जातित्वं न गुणत्वादीनां नैयायिक-मते तु स्वमतैकबुद्धिनियामकत्वात् नित्यत्वे सति अनेक-समवेतत्वलक्षणत्वयोगात् गुणत्वादीनामपि जातित्वम-स्त्येव । "वर्णानामपि जातिका जाति गो०स्वलभाव्ययोस्त-थैवोक्तेः च । जातिशक्तिवादशब्दे च तद्वाच्य इत्यस्य । अतएव "द्रव्यादित्रिकवृत्तिस्तु सत्ता परतयोच्यते । परभिन्ना तु या जातिः सैवापरतयोच्यते । द्रव्यत्वा-दिकजातिस्तु परापरतयोच्यते" भाषायामस्तम् । छन्दो-भेदश्च । "पद्यं चतुष्पदी ज्ञेयं वृत्तं जातिरिति द्विधा । वृत्तमक्षरसंख्यातं जातिर्मात्रागता भवेत्" छन्दोमञ्ज-र्युक्तेः मात्रागतं छन्दः । "दृश्यमचत्रुतवीवाद्या यद्-वृत्ता जातिशालिनी" छन्दोमं० । वृत्तजातिभेदजातिविशेष-जातिप्रभृतयश्च प्राचीनानामिष्टकर्मसंज्ञाभेदा वीवाव-त्वादौ इष्टकर्मप्रकरणे द्रष्टव्याः । "सङ्केतो गृह्यते जातौ गुणद्रव्यक्रियासु च" काव्यप्र० । "असम्भाद्यतः कश्चिद्धर्मः जातिक्रियागुणैः" माघः । ब्राह्मणादिजातौ "जातया कामसम्बन्धोऽसि चरस्य त्विदमुद्धृतम्" वेणीसं० "ब्राह्मणस्य ब्राह्मणयोर्ब्राह्मणानाञ्च संबन्धे । प्रायश्चित्तस्य चैकत्वं जातिसाम्यात् स्मृतम्" प्रा०त० । अन्यत्र "आचार्य-स्तस्य यां जातिं विधिवद् वेदपारगः । उत्पादयति सावित्र्या सा सत्या साऽजराऽमराः" मनुः । आकारव्यङ्ग्ये "स्वर्णमणिमूलावःकाष्ठवस्त्रवस्त्रा-दाम् । अजातौ जातिकरणे विक्रेयाष्टगुणोदमः" याज्ञ० । १५जातिवाचकशब्दे च "घोटायुवतिस्तोकक-तिपयशब्दिधेनुवशानेहद्भ्यवशीपूर्वक्षत्रोत्रियाध्यापकभूर्ति जातिः" "जात्यतस्त्वाख्या अजाता" "जात्याख्यावाचक-त्वान् वस्तुवचनसम्बन्धरस्यात्" (ब्राह्मणाः पूज्याः ब्राह्मणः पूज्यः) "जातेरस्त्रीविषयादयोपधात्" इति च पा० ।

जातिकोश(ष) पु० न० जातेः जातीफलस्य कोशमिव । (जायफल) जातीफले भावप्र० "जातीफलं जातिकोशः मालतीफलमित्यपि । जातिफलं रसे तिक्तं तीक्ष्णोष्णं रोचनं लघु । कटुकं दीपनं वाहि सर्वं श्लेष्मानिला-पहम् । निहन्ति मुखवैरस्यमरुचिदौर्गन्ध्यजम्भताः । कृमिकासवमिश्रास्यशोषपीनसहृद्रुजः" भावप्र० । हेमचन्द्रे अयं मूर्धन्यवान् दीर्घमध्यश्च पठितः ।

जाति(ती)कोषी स्त्री जातिं जातिफलं कुष्णाति कुष-णि-कर्षे-अच् उप०स०गौरा० ङीष । जातीफले राजनि० ।

जातिधर्म पु० ६त० । ब्राह्मणादीनां धर्मभेदे । स च भा० शा० ६० अ० दर्शितो यथा

"ब्राह्मणस्य तु यो धर्मस्तन्मे ब्रूहि नरेश्वरम् । इमामेव महाराज । धर्मप्रश्नः पुरातनम् । साध्यायाध्य-यनञ्चैव तत्र धर्मं समाचरेत् । तद्वेदितव्यमाणस्य हर्षणानां स्वलक्षणम् । अकुत्सायां विकल्पेषु शान्तं प्रशान्तचित्तम् । कुर्वीतापत्यसन्तानमृतौ दद्याद्व्रजेत च । संविभज्य हि भोक्तव्यं धनं बन्धुभिरीप्सितैः । परिनिष्ठितकार्यस्तु